

LESZEK GAJEWSKI

CMENTARZYSKO KULTURY ŁUŻYCKIEJ W SZYMISZOWIE, POW. STRZELCE OPOLSKIE

Na zaproszenie Zakładu Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego pracownicy Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN z Krakowa przeprowadzili w miesiącu wrześniu 1954 r. badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury „łużyckiej” (stanowisko 7) w Szymiszowie, pow. Strzelce Opolskie na Górnym Śląsku¹.

Stanowisko 7 znajduje się w południowej części wsi Szymiszów na terenie parku Państwowego Prewentorium. Badane cmentarzysko położone jest na piaszczystym wzniesieniu, zajmującym obszar ok. 1000 m² (ryc. 1).

Jesienią 1944 r. podczas budowy betonowego schronu odsłonięto tu siedem grobów kultury „łużyckiej”. Prowadzone przez Niemców badania ratunkowe wykazały, że znajduje się tu cmentarzysko o mieszanym obrządku pogrzebowym — szkieletowo-ciałopalnym. Wydobyty materiał wraz z dokumentacją został przekazany do ówczesnego Muzeum Śląskiego w Bytomiu, gdzie znajduje się obecnie.

Nawiązując do wykopu z 1944 r. (wykop I) na przestrzeni dostępnej dla badań założony został wykop II o powierzchni ok. 260 m².

Celem tegorocznych badań wykopaliskowych było systematyczne zbadanie północnej części cmentarzyska, uchwycenie jego granic oraz kontrola wyników prac ratunkowych z 1944 r., wreszcie pozyskanie materiałów kostnych dla studiów antropologicznych².

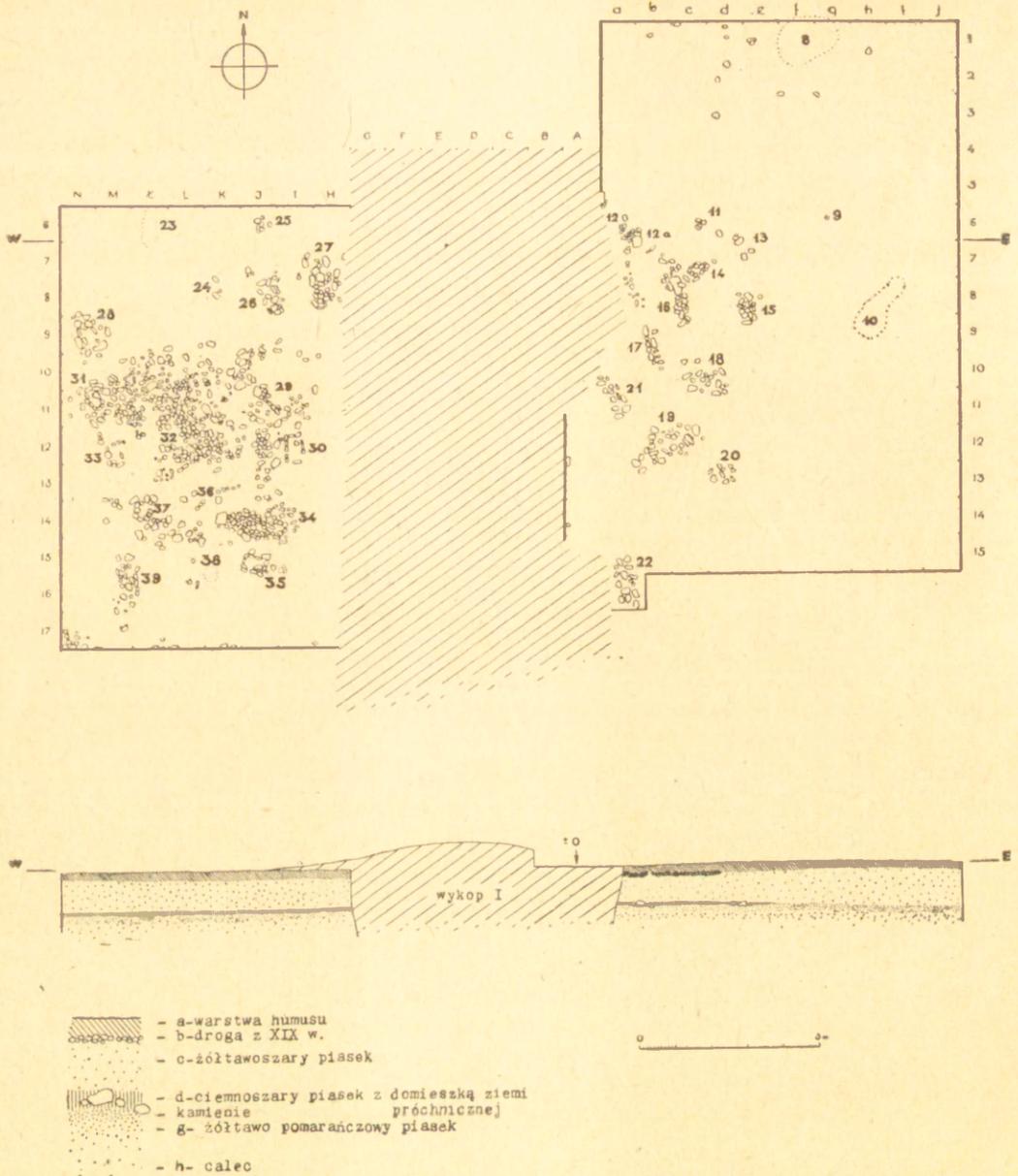
Badania prowadzono według przyjętych zasad wykopaliskowych. Wydobycie i lokalizacja materiału dokonywane były w granicach przestrzennych jednostki pomiarowej — 1 m² — i w zasięgu danego obiektu (np. warstwa kamieni nad grobem, wypełnienie jamy grobowej itp.) z zaznaczeniem głębokości zalegania materiału.

W 1954 r. przebadano ogółem 33 obiekty (od nr 8 — 40), w tym dwa paleniska (nr nr 10, 36), dwie jamy postłupowe (nr nr 9, 38), jedno bliżej nie określone funkcjonalnie zagębiecie (nr 8) oraz 27 grobów.

---

¹ Z ramienia Zakładu Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego w badaniach wzięli udział: mgr mgr M. Krzyżaniak, L. Zajdel, Z. Stephan oraz studenci antropologii; z Muzeum Górno-śląskiego w Bytomiu — preparator T. Kubiczek, z Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Krakowie — mgr L. Gajewski, T. Wenhryniewicz, A. Wasilewicz oraz studenci HKM Uniwersytetu Jagiellońskiego — K. Gadomska i J. Gromnicki. Ponadto przez cały czas badań było zatrudnionych sześciu pracowników niewykwalifikowanych.

² Materiał kostny z grobów jest przedmiotem opracowania Zakładu Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Dane dotyczące charakterystyki zmarłych (płeć i wiek) podaje według tymczasowego określenia mgr M. Krzyżaniaka.

Ryc. 1. Szymiszów, pow. Strzelce Opolskie. Plan i profil badanej części cmentarzyska

Stan zachowania grobów dzięki stosunkowo głębokiemu występowaniu był dość dobry.

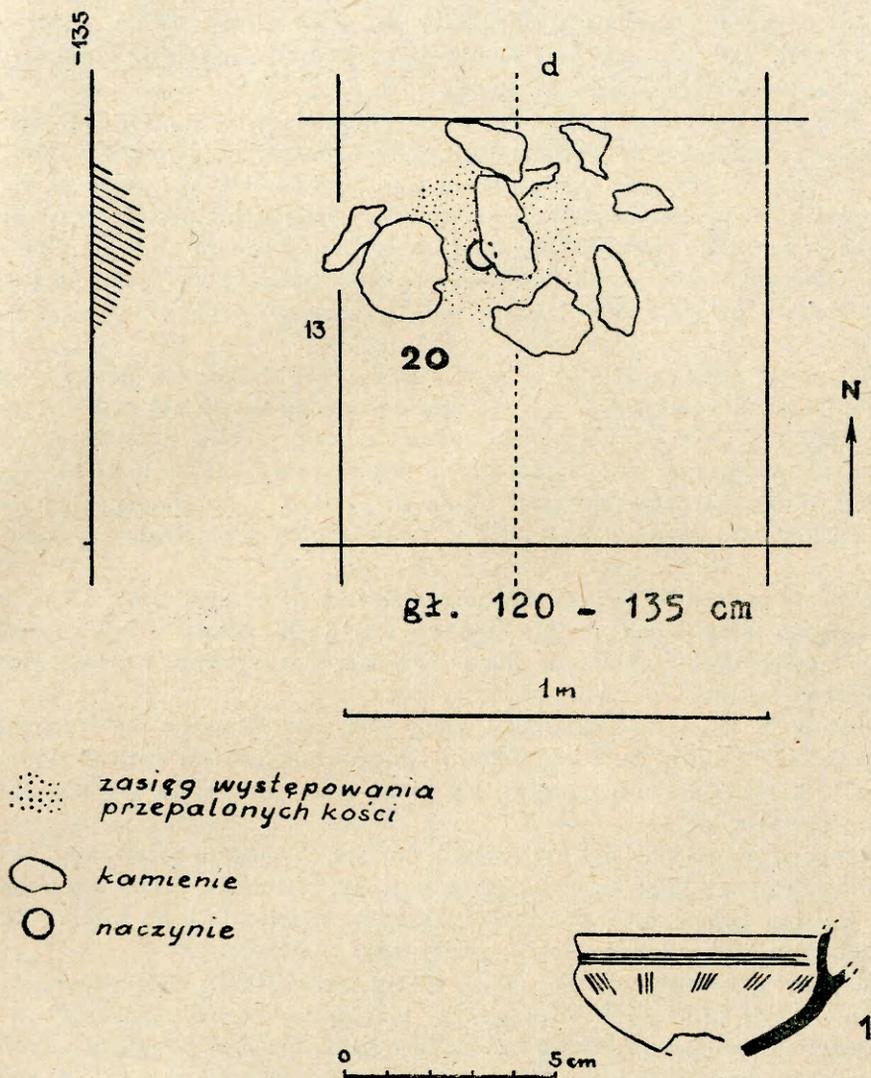
Charakterystyczną cechą szymiszowskich grobów jest pokrywa kamienna, wykonana z nieregularnie łupanych płaskich wapieniaków. Najprawdopodobniej pokrywy tworzyły ówczesnie niewielkich rozmiarów kopczyki nad powierzchnią ziemi.

Odsłonięte groby reprezentują mieszany obrządek pochówkowy, przy wyraźnej przewadze obrządku szkieletowego (groby nr nr 18, 19, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39)³ nad ciałopalnym (groby nr nr 11, 12 i 12a, 14, 15, 16, 17, 20). Groby

³ Podaję numerację polową obiektów, która nawiązuje do numeracji z roku 1944; odkryte wówczas groby otrzymały nr nr od 1—7.

ciałopalne grupowały się na peryferii, tj. w części północno-wschodniej cmentarzyska, natomiast część środkowa zajęta była przez groby szkieletowe.

Groby ciałopalne składały się z płytkiej jamy w przekroju poprzecznym, najczęściej kształtu nieckowatego, w rzucie poziomym nieregularnie kolistego lub owalnego⁴. Część dolną jamy grobowej wypełniały przepalone kości, na których, względnie tuż

Ryc. 2. Szymiszów, pow. Strzelce Opolskie. Przekrój i rzut poziomy grobu nr 20. 1 — Czerpak znaleziony w grobie

obok, ustawione były naczynia. Całość pokrywały różnej wielkości kamienie, tworzące mniej lub więcej regularny kształt czworoboku lub owalu. Należy zwrócić uwagę, że górne kamienie pokrywy z reguły miały układ poziomy, a kamienie leżące poniżej nachylone były nieco ukośnie do wewnątrz (ryc. 2).

⁴ Należy zwrócić uwagę, że prześledzenie zarysów jam grobowych nie zawsze było możliwe; w nielicznych wypadkach można było wyróżnić jedynie zarys dolnej części jamy grobowej.

Nie stwierdzono jakiejś reguły w układzie przepalonych kości, jakkolwiek dość często fragmenty czaszki i kości długie znajdowały się w jednej części jamy grobowej. Przepalenie kości zazwyczaj silne. Brak większej ilości węgielków drzewnych w jamie grobowej wskazuje, że po spaleniu zwłok kości starannie wybierano ze stosu, a następnie składano do grobu. Na ceramice pochodzącej z grobów ciałałpalnych nie stwierdzono śladów (wtórnego) działania ognia.

Prócz pojedynczych grobów ciałałpalnych natrafiono również na wspólny grób (grób nr 12 i 12a), gdzie pod pokrywą kamienną znajdowały się resztki kości dwu osobników, zsypane do wspólnej jamy grobowej.

Jeżeli chodzi o wyposażenie, to najliczniej występuje tu ceramika. Z reguły są to: garnek, miska i dwa lub trzy czerpaki, niekiedy amforka. Ilość naczyń waha się od jednego (np. grób 20) do pięciu, najczęściej trzy do czterech. W grobie nr 16, prócz normalnej wielkości miski, znajdowały się również dwie miniaturki (czerpaczek i miseczka) oraz grzechotka⁵; wśród przepalonych kości natrafiono tu na kości długie zwierzęcia (czy zwierząt?). Prócz kości dorosłego osobnika i kości zwierzęcia nie stwierdzono w grobie nr 16 przepalonych kości dziecka, za którego pochówkiem przemawiałyby inwentarz⁶.

Wspomnieć wreszcie należy, że w grobie 12 — 12a znaleziono jedyny w grobach ciałałpalnych przedmiot metalowy, jest to część spiralnego skrętu z drucika brązowego⁷.

Śladów po stosie, na którym palono zmarłych, obok grobów nie stwierdzono. Być może, że resztkami takiego stosu ciałałpalnego jest płytkie zagłębienie nr 10, wypełnione popiołem, drobnymi kawałeczkami węgla drzewnego z dużą domieszką sypkiego (silnie przepalonego?), jasnoszarego piasku. Powierzchnia zagłębienia wynosiła około 1,5 m².

Na północny zachód od wspomnianego zagłębienia, w odległości ok. 4,5 m, odkryto resztki spalonego słupa (obiekt nr 9) o średnicy ok. 15 cm, ustawionego pionowo. Związek między zagłębieniem (obiekt nr 10) a słupem nie jest jasny. Chronologicznie są one sobie współczesne.

Przechodząc z kolei do omawiania pochówka szkieletowego należy podkreślić różnice zachodzące między budową grobów. Groby z obrządkiem szkieletowym posiadają z reguły kilkuwarstwową pokrywą kamienną (zazwyczaj dwie lub trzy warstwy) oraz boczną obstawę.

W grobach, gdzie pochowany był osobnik dorosły, występuje przeważnie „szczątkowa obstawa“, złożona z kilku luźno leżących kamieni. Natomiast groby dziecięce miały regularną, zwartą, prostokątną obstawę z kamieni ustawionych na sztorc. Kamienie obstawy układane były od strony wewnętrznej jamy grobowej.

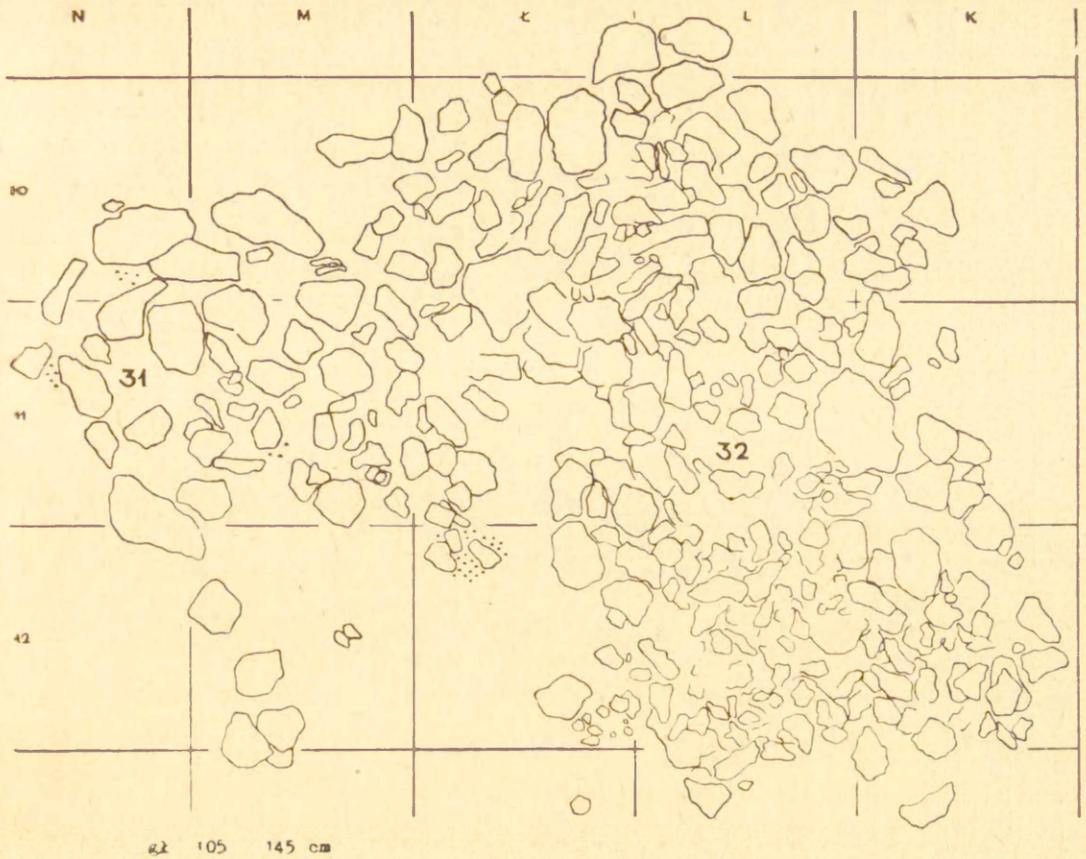
Kształt pokryw kamiennych był mniej więcej prostokątny, rzadziej owalny. Prócz oddzielnych pokryw grobowych występowały tu również „bruki kamienne“ (z reguły jest to wierzchnia warstwa kamieni) obejmujące kilka grobów. Niekiedy pokrywy łączyły się z sobą zazwyczaj kilku kamieniami. Należy podkreślić fakt, że orientacja zmarłych pochowanych w grobach „połączonych“ względnie znajdujących się pod wspólnym „brukiem“ była taka sama (ryc. 3).

Pod ostatnią warstwą pokrywy kamiennej znajdowała się z reguły warstwa piasku grubości ok. 20—30 cm, oddzielająca szkielet od kamieni.

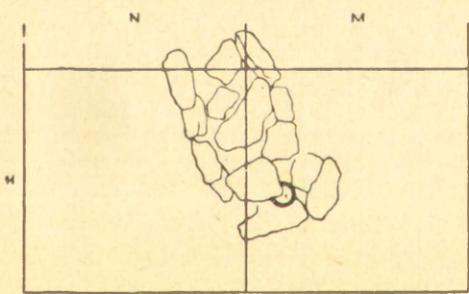
⁵ Analogiczną grzechotkę znaleziono na cmentarzysku w Adamowicach. Zob. F. Hufnagel, *Die früheisenzeitlichen Gräberfelder von Gross Strehlitz-Adamowitz und Tschammer-Ellguth im K. Gross Strehlitz, „Altschlesien“*, Bd. 10, s. 97, ryc. 22.

⁶ Zob. Z. Durczewski, *Grupa górno-śląsko-małopolska kultury „łuzyckiej“*, „Prace Prehistoryczne“ (1939—1946), PAU, nr 4, cz. I, s. 11.

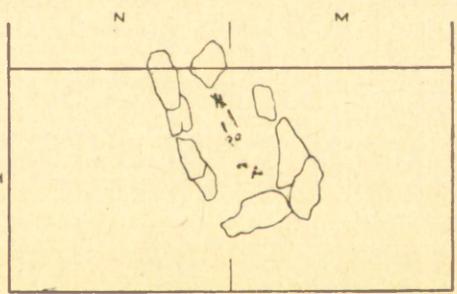
⁷ Jest to zapewne resztką tzw. uchwytu do włosów.

skł 105 145 cm

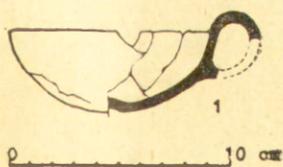
gł. 160 - 170 cm

gł. 160 - 180 cm

1 m

- kamienie
- 1- naczyne
- drobne ułamki ceramiki
- ↙ resztki szkieletu

Ryc. 3. Szymiszów, pow. Strzelce Opolskie. Pokrywa kamienna nad grobami nr nr 31 i 32 i plan grobu nr 31

WYPOSAŻENIE GROBÓW

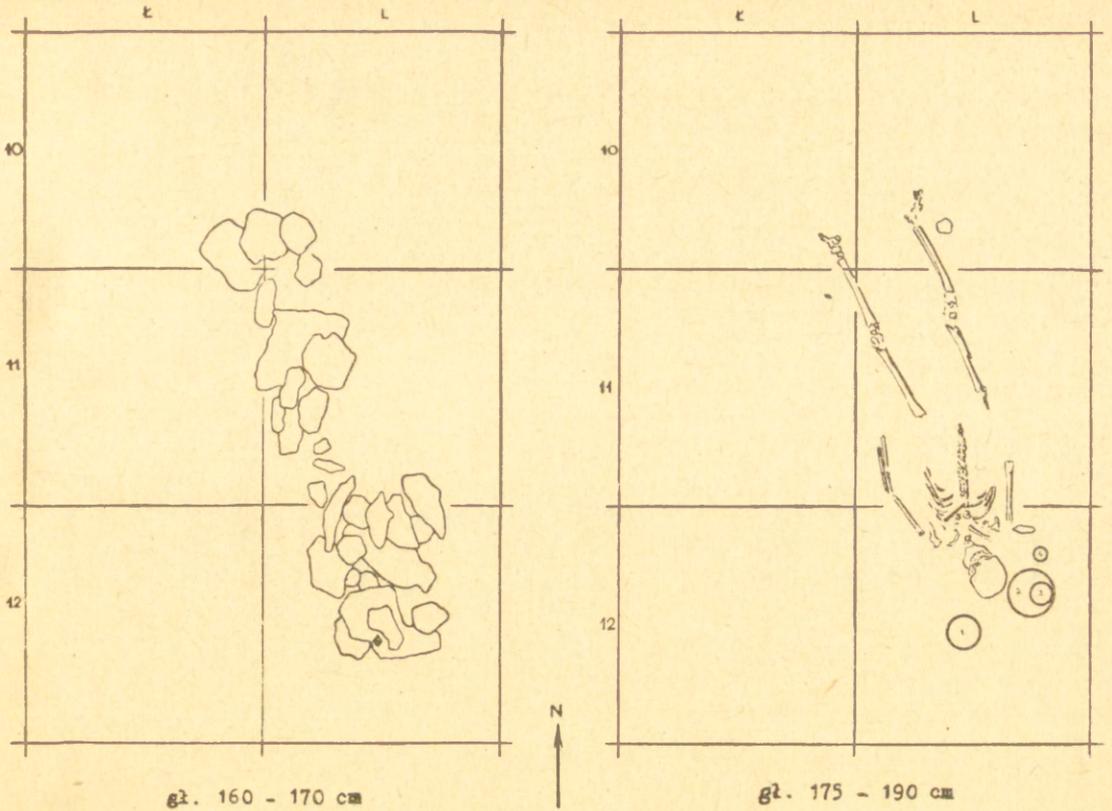
Nr grobu	Groby z ciałopaleniem ¹										Groby szkieleto we												
	11	12a	14	15	16	17	20	18	19	21	22	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	37	39
Ułożenie zwłok głową w kierunku ²																							
Płeć zmarłego																							
Wiek zmarłego ³																							
Wyposażenie ⁴	garnki																						
	miski	1	2	2	1	1		2															
	czerpaki	1	2	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1									
	amforki	1																					
	miniaturki naczyń																						
grzechołki																							
skrzęty	1																						
szpile																							

¹ Wykaz obejmuje pewne groby ciałopalne, nie zawiera natomiast grobów zniszczonych, co do których nie mamy zupełnej pewności, że były ciałopalnymi.

² Układ zmarłego głową podany jest w przybliżeniu, nie uwzględniono natomiast różnic od głównego kierunku nie przekraczających 15°.

³ Wiek zmarłych określony jest według następującego schematu; Inf I (Infans) = wczesne dzieciństwo (od urodzenia do ok. 7 r. życia). Inf II (Infans) = późne dzieciństwo (od ok. 7 do około 14 r. życia). Juv (Juvenis) = od ok. 14 do około 18 wzgl. 22 r. życia. Ad (Adultus = od ok. 20 do około 30 r. życia. Mat (Maturus) = od ok. 30 do około 50 r. życia. Sen (Senilis) = od ok. 50 wzwyż.

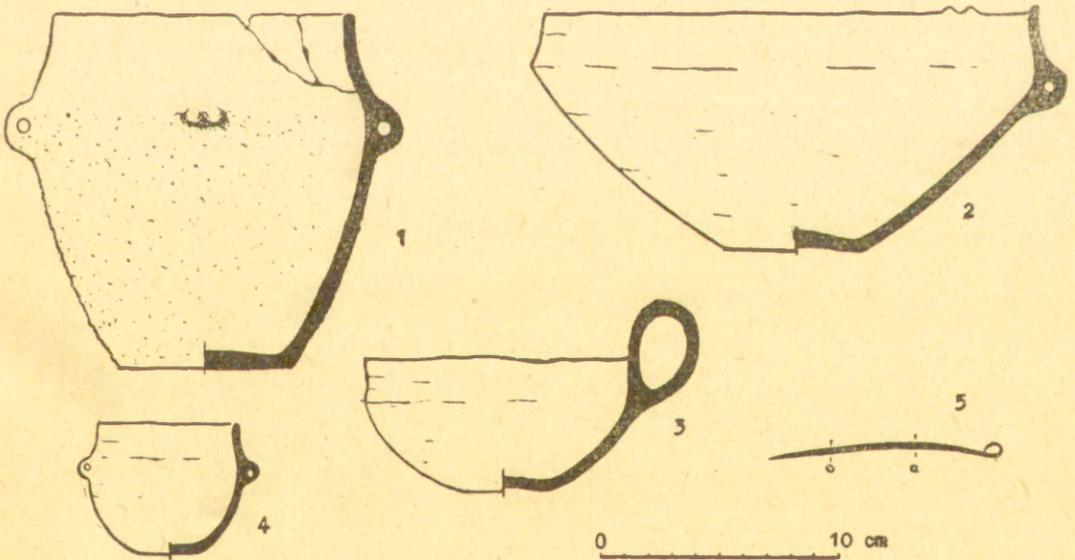
⁴ Wykaz zabytków obejmuje przedmioty znalezione wewnątrz wypełniska jamy grobowej, nie zawiera natomiast zabytków występujących nad grobem, jak np. w warstwie kamieni tworzących pokrywę grobu lub obok tej warstwy, czyli — inaczej mówiąc — materiałów, które nie zostały złożone równocześnie ze zmarłym do grobu.

 kamienie
 kość zwierzęca

1 m

 1-4 nacaynia
 5 sapila

Ryc. 4. Szymiszów, pow. Strzelce Opolskie. Plan grobu nr 32 i znaleziona w nim ceramika

O ile dało się to stwierdzić, zwłoki składane były w jamie grobowej, kształtu czworoboku o zaokrąglonych narożach, nieco szerszej w miejscu, gdzie znajdował się tułów zmarłego. W przekroju poprzecznym kształt jamy był prostokątny względnie trapezowaty. Ścianki boczne były pionowe lub ukośne, dno płaskie, niekiedy środkiem zakłęśłe.

Zwłoki osób dorosłych i dzieci chowane były w pozycji wyprostowanej na grzbiecie. Pewną prawidłowość układu szkieletu można było stwierdzić u kobiet (groby nr nr 27, 32, 34 i zapewne 19). Zmarłe miały ręce wyciągnięte wzdłuż, przy czym dłoń prawej ręki położona była na płask, lewej — przylegała do kości udowej. Część twarzowa czaszki skierowana była na wprost — w kierunku stóp⁸.

Jeżeli chodzi o osobniki młodych (w wieku ok. 14—18 lat), to ogólny układ zwłok był podobny do poprzednio opisanych, z tym że głowa położona była na boku, przy czym twarz zwrócona była na lewo (grób nr 21) lub na prawo (grób nr 18). Lewa ręka była nieznacznie ugięta w łokciu, a dłoń położona na biodrze. W obu wypadkach nie udało się ustalić płci zmarłego.

W wyposażeniu zmarłych przeważa, podobnie jak w grobach ciałałalnych, ceramika. Najczęściej są to 3—4 naczynia, rzadziej dwa lub jedno. Najliczniej występują garnki w połączeniu z misą i czerpakiem (rzadziej dwoma czerpakami)⁹ (ryc. 4). Zwraca również uwagę liczniejsze wyposażenie zmarłych w przedmioty metalowe. Są to bądź spiralny skręt, tzw. uchwyt do włosów, lub dwa skręty, bądź też szpila brązowa z końcem rozklepanym i zwiniętym w uszko (grób nr 32). Pojedyncze skręty występują najliczniej w grobach dziecięcych, podwójne skręty znalezione zostały w grobie nr 19 (zapewne kobieta). Ich rozmieszczenie wskazuje, że były one umocowane w okolicy kości sutkowej, koło uszu. Szpila znajdowała się na kościach klatki piersiowej i służyła najprawdopodobniej do spięcia szaty, w którą ubrana była zmarła.

W trzech spośród odkrytych grobów szkieletowych brak było jakiegokolwiek wyposażenia. Są to dwa groby dziecięce (groby nr nr 35, 37) oraz grób ze zwłokami osobnika dorosłego (grób nr 22).

Naczynia ustawiane były najczęściej przy głowie zmarłego względnie część naczyń znajdowała się przy czaszce, część przy nogach. Z reguły naczynia stawiano wylewem ku górze, rzadziej ukośnie. W grobie nr 18 naczynia ustawione były dnem ku górze, a w grobie nr 21 odwrócona miska przykrywała garnek ustawiony wylewem do góry. Niekiedy część naczyń była wstawiona w siebie (groby nr nr 19, 32, 34), podobnie jak w grobach ciałałalnych.

Wypada zwrócić uwagę na fakt występowania między kamieniami pokryw grobowych, tak w grobach ciałałalnych, jak i szkieletowych, mniejszych lub większych skupień ułamków ceramiki. Pochodzą one z jednego lub kilku naczyń, które ustawiane były tu już po założeniu kamieni nad grobem.

W środkowej części pokrywy grobowej (grób nr 19) odkryto resztki owalnego ogniska. Brak śladów przepalenia kamieni leżących obok wskazuje, że było ono palone przed ułożeniem pokrywy, ale już po zasypaniu jamy grobowej¹⁰.

Przytoczone fakty wskazują, że w czasie chowania zmarłych odbywały się tu obrzędy związane z kultem zmarłych. Kult przodków przejawia się również w budowie grobów i wyposażeniu. Wspomnieć wypada, że w grobie nr 32 na dnie misy znajdowały

⁸ Podobny układ twarzy miały szkielety kobiet z grobu 3 i grobu 9, odkrytych w Adamowicach. Zob. F. H u f n a g e l, *op. cit.*, s. 77, ryc. 4; s. 81, ryc. 6.

⁹ Jest to dość typowe dla wyposażenia grobów szkieletowych grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej. Por. np. Z. D u r c z e w s k i, *op. cit.*, s. 25.

¹⁰ Podobne wypadki znajdowania resztek ognisk i ułamków ceramiki występują również i na innych cmentarzyskach grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej. Zob. Z. D u r c z e w s k i, *op. cit.*, s. 23.

się resztki substancji organicznej, pochodzącej być może z pożywienia. W warstwie kamieni nad grobem nr 32 znaleziona została kość zwierzęca, której istnienie tu może wskazywać, że w czasie obrzędów spożywano potrawy mięsne.

Większość ceramiki z wyposażenia zmarłych nosi ślady dłuższego używania (na co wskazują m. in. starcia krawędzi den, brzegów otworów, powierzchni uch itp.). Czy były to naczynia używane przez zmarłego za życia, czy też przez najbliższych, którzy przynieśli w nich pożywienie, trudno jest rozstrzygnąć, jakkolwiek występowanie naczyń bez śladów dłuższego używania (naczyń — jak się wydaje — wykonanych celowo jako dar dla zmarłego) przemawiałoby za drugim przypuszczeniem. Jeżeli chodzi o ozdoby (głównie metalowe), to stanowiły one zapewne własność indywidualną zmarłego.

Nie jest jasne zagadnienie różnic w obrzędku pogrzebowym. Jak wynika z materiałów datujących (głównie ceramika), nie są to różnice chronologiczne. W grobach ciepłopalnych, jak i w grobach szkieletowych występowała tu ceramika datowana analogiami z terenu grupy górnośląsko-małopolskiej na koniec epoki brązu i początki epoki żelaza (Hallstatt C).

*Z Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN
w Krakowie*

ЛЕШЕК ГАЕВСКИ

МОГИЛЬНИК ЛУЖИЦКОЙ КУЛЬТУРЫ В ШИМИШОВЕ
(УЕЗД СТШЕЛЬЦЕ ОПОЛЬСКИЕ) В 1954 Г.

Всего исследовано 33 объекта, в том числе 3 топки, 3 столбовые ямы, одно углубление, функция которого точно не выяснена, и 24 погребения.

В могильнике находятся как кремационные, так и скелетные погребения, причем последние преобладают.

Характерной особенностью шимишовских погребений является каменный покров из нерегулярно тесанных плоских известняков. Умершие были снабжены керамикой и украшениями.

Автор датирует могильник концом эпохи бронзы и началом железной эпохи (Гальштадт С).

LESZEK GAJEWSKI

A CEMETERY OF THE LUSATIAN CULTURE AT SZYMISZÓW, COUNTY OF
STRZELCE OPOLSKIE

The present article is thought by the author as brief summary of the results obtained in the course of researches operated in 1954 at Szymiszów, county of Strzelce Opolskie, on a Lusatian cemetery.

33 different objects had been brought to light during excavation works: 3 hearths, 3 post-holes, a hollowing as to the right function of which the investigators are uncertain, and 24 graves.

In the cemetery both funeral practices, the incineration and the skeleton burial, were occurring together, this latter one prevailing however.

We noticed as characteristic lineament of the graves of Szymiszów stone lids made out of irregularly flat hewn chalky spar.

The grave furnishing consisted mainly of pottery and ornaments, offering the chronological framework for the site dated by the author to the end of the Bronze Age and to the beginning of the Iron Age-Hallstatt C.